

ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИКИ

У статті розкривається значення емоційної культури вчителя музики у професійній педагогічній діяльності, визначаються її сутність, зміст, важливі характеристики; окреслюються шляхи, що забезпечують ефективність навчального процесу у формуванні емоційної культури майбутніх учителів.

Ключові слова: емоційна культура, вчитель музики, навчальний процес.

Одним із стратегічних завдань, визначених у Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, є створення умов для формування професійної культури вчителя. Перенесення акцентів із системи знань на особистість вихованця, розвиток його духовних і моральних здібностей зумовлюють потребу в педагогічних кадрах, здатних до створення умов для саморозвитку, самореалізації особистості в різних типах навчальних закладів. Педагогічні вищі навчальні заклади мають стати школою не тільки професійного, а й емоційно–морального становлення особистості майбутніх педагогів. Від цього залежить успішність розв'язання комплексу проблем модернізації всієї системи освіти на сучасному етапі її розвитку. Тому серед пріоритетних напрямків сучасної педагогічної науки вагоме місце посідає проблема формування емоційної культури майбутнього вчителя.

Актуальність розробки й вирішення даної проблеми визначається й тим, що емоційна культура в практиці підготовки сучасного вчителя не розглядається як показник його професіоналізму. Існує також суперечність між інтелектуальним та емоційним розвитком особистості майбутнього вчителя – інтелектуальне нерідко випереджає емоційне. Проте психологами і педагогами відмічено, що емоційні процеси займають важливе місце у формуванні особистості, а емоційна культура є складовою частиною її духовної культури. Емоції допомагають розкрити внутрішній світ людини, впливають на її вчинки, відіграють роль регулятора людського спілкування.

Різні аспекти формування культури привертала увагу багатьох вчених. Питання духовної культури досліджували М.М. Бахтін, М.О. Бердяєв, Г.С. Сковорода, Е. Фромм та ін. Проблема формування моральної культури знайшла відображення в працях Т.І. Біленко, О.С. Богданової, С.М. Іконникової, В. Толстих та ін. Сутність естетичної культури визначалась у роботах В.Г. Бутенка, М.І. Киященка, М.Л. Лейзерова та ін. У дослідженнях Т. Антоненко, В. Бачиніна, Н. Крилової, Л.Г. Коваль, В.Толстих, Г.П. Шевченко та ін. зосереджено увагу на пошуку засобів, шляхів формування культури почуттів у дітей різного віку.

Психологічні аспекти культури почуттів та емоцій знайшли своє відображення в працях Б.Г. Ананьєва, Л.І. Божович, В.К. Вілюнаса, Л.С. Виготського, Г.С. Костюка, С.Л. Рубінштейна, Б.М. Теплова, П.М. Якобсона та ін.

Проблема емоційної культури особистості все більше привертає увагу вчених в останні десятиріччя (І.П. Анненкова, В.І. Додонов, І.В. Могилей, В.Я. Семке, Л.Є. Соколова, М.Е. Телешевська).

Актуальним сьогодні є теоретичне обґрунтування сутності, змісту емоційної культури сучасного вчителя; виявлення педагогічних умов, що забезпечують ефективність професійно–педагогічної підготовки студентів, важливою складовою якої є робота з емоційного виховання майбутніх педагогів. Особливого забарвлення ця проблема набуває у зв'язку з формуванням цього важливого особистісного утворення у майбутніх учителів музики.

Учитель музики, виходячи із загальноосвітніх завдань, мети навчання й виховання, вирішує не тільки специфічні – музичні завдання, але й виховує засобами музики. Серед предметів мистецького циклу музика є найдивовижнішим, найтоншим засобом залучення до добра, краси, людяності. Музика – це мистецтво, яке відображає дійсність, всі складнощі і суперечності світу. Важливу роль у ній відіграють почуття, емоційна сфера. Музичний образ настільки багатозначний, наскільки багатозначні й складні почуття людини. Велика сила музики – в її активному характері: вона ніби змушує себе слухати, проникаючи в свідомість, збуджуючи емоції, викликаючи почуття, стаючи духовним стимулом поведінки особистості. Тому музика в арсеналі вчителя – могутній засіб виховання. Всією своєю творчістю, професійною майстерністю вчитель музики здійснює вплив на погляди, смаки, інтереси учнів.

Успіх роботи вчителя музики багато в чому залежить від його здатності впливати на враження та емоційність школярів. Активізація саме емоційної сфери впливає на формування і розвиток духовних потреб, пізнавальних інтересів. Л.С. Виготський зазначав: "Емоційні реакції здійснюють

суттєвий вплив на всі форми нашої поведінки і моменти виховного процесу. ...Якщо ви хочете викликати в учня потрібні вам форми поведінки, завжди потурбуйтеся про те, щоб ці реакції залишили емоційний слід в учня. ... саме емоційні реакції повинні скласти основу виховного процесу" [3, с. 140–141]. Тому навчально–пізнавальна діяльність студентів – майбутніх учителів – повинна сприяти формуванню емоційної культури.

Потреба у формуванні емоційної культури майбутніх учителів музики спонукала обрати тему статті і визначити її **мету** – розглянути зміст категорії "емоційна культура" в сучасних педагогічних дослідженнях, визначити її роль у професійній педагогічній діяльності, окреслити шляхи, що забезпечують ефективність навчального процесу у формуванні емоційної культури майбутніх учителів.

Важливим у процесі становлення особистості майбутнього вчителя є досягнення єдності та взаємозумовленості інтелектуального, морального й духовного компонентів. Зв'язуючою ланкою в цьому виступають емоції, без яких неможливі людські стосунки, інтелектуальна діяльність.

У науковій літературі емоції розглядаються як своєрідні переживання, котрі відтворюють ставлення людини до предметів оточуючої дійсності (М.Д. Левітов), суб'єктивне ставлення людини до задоволення потреб (О.М. Лук). Практика доводить, що від уміння чуйно ставитися до настрою інших (П.М. Якобсон), визначити й правильно оцінити емоційний стан особистості (Г.П. Потилико) залежить емоційний комфорт і того, хто вчить, і того, хто навчається, результативність педагогічного процесу. Достатній і високий рівень емоційної культури педагога є важливою ознакою його готовності до здійснення професійної діяльності.

О. Лук, вивчаючи проблему емоцій, переконаний, що культура почуттів включає в себе багатство та різноманітність переживань, уміння управляти почуттями, поважати почуття інших людей, співчувати їм. На думку вченого, чим багатший власний емоційний досвід, тим легше уявити, зрозуміти душевний стан іншого і навіть "увійти у нього". Він вважає, що це і є "справжнім критерієм культури почуттів". Дослідник також відносить до критеріїв цієї культури здатність управляти своїми почуттями: "Опанування свого обурення – справжній вияв високої культури почуттів" [5, с. 173].

Досліджуючи проблему культури почуттів особистості, В. Толстих зазначає, що "у культурі виявлення почуттів, що дає змогу робити висновок про вихованість людини, знаходить явне вираження ідейний і моральний зв'язок особистості із суспільством, з іншими людьми" [9, с. 14].

Культура почуттів, на думку Н. Крилової, є відображенням гуманістичної спрямованості емоційної сфери особистості, визначає емоційну насиченість її поведінки й діяльності [4].

Цікавим в розробці даної проблеми є підхід В. Бачиніна, який підкреслює, що культура почуттів виявляється не тільки в емоційній відкритості, доброзичливій прихильності до інших людей і готовності взяти участь у їхній долі, а й у здатності негативно реагувати на будь-які прояви зла та несправедливості [2].

Вчені одностайні в тому, що повноцінний розвиток передбачає виховання емоційно зрілої, емоційно культурної особистості. Вказуючи на велике значення емоційної культури в житті особистості, В. Поплужний зауважує, що емоційна культура включає в себе безліч почуттів, їх відтінків і способів емоційного реагування. Проте, вчений вважає, що емоційну культуру не можна ототожнювати з емоційною вихованістю, оскільки перша відображає міру вдосконалення, досягнуто в розвитку емоційного життя особистості, а друга позначає відповідність рівня сформованості емоційної сфери віковим можливостям. Емоційна культура, зазначає він, не розвивається сама по собі, вона перетворюється разом із зміною потреб, інтересів, установок особистості. Під емоційною культурою В. Поплужний розуміє складне динамічне утворення з багатою емотивністю – великою кількістю різних переживань і емоційних відгуків, розвинутою здатністю усвідомлювати свої почуття, свою власну емоційну поведінку, розуміти почуття інших людей і нести відповідальність за свої почуття [8].

На основі філософського, психолого–педагогічного аналізу понять "емоції", "культура", емоційна культура вчителя розглядається як складне особистісне утворення, інтегрована професійно значуща якість, що набула ціннісної спрямованості, системності, цілісності, здатності до самоуправління і саморегуляції; дозволяє адекватно виявляти, усвідомлювати, регулювати власні емоції, переживання, враховувати емоційний стан своїх учнів і вчити їх способам саморегуляції поведінки й керівництва настроєм оточуючих і тим самим функціонально забезпечує розвиток особистості вчителя, відповідність його поведінки особистісним і професійним потребам, ефективність педагогічної діяльності [1; 7].

Емоційна культура вчителя є складною структурою, що складається з багатьох компонентів. Структура емоційної культури вчителя детально висвітлена у дослідженнях сучасних вчених [1; 7]. При певній відмінності підходів у виділенні компонентів структури простежується єдність поглядів на змістовну сутність цього складного явища.

Майбутній учитель повинен володіти системою знань, що лежать в основі формування його емоційної культури. Це знання основних ідей і понять гуманізму; знання норм загальнолюдської моралі і професійної етики; знання, що розкривають сутність емоційної культури, основні емоційні

стани людини; знання особливостей власної емоційної сфери; психолого–педагогічні знання; знання про шляхи і засоби, що забезпечують формування цього складного особистісного утворення. Ці вимоги складають змістову характеристику когнітивного [1], інтелектуально–операційного [7] компонента.

До мотиваційного компонента емоційної культури вчителя відносять мотиви, які лежать в основі його дій і поведінки: інтерес до власної емоційної сфери й емоційної сфери учнів; прагнення зрозуміти власні почуття та почуття й настрої учнів, потреби та вміння підтримувати в собі і в учнів позитивний емоційний стан; почуття відповідальності за свої почуття і вчинки перед оточуючими; прагнення створювати сприятливий емоційний клімат у навчально–виховному процесі.

Комунікативно–поведінковий компонент емоційної культури передбачає наявність у вчителя вміння знайти правильний стиль і тон взаємовідносин в системах "учитель–учень", "учень–учень"; здатність відчувати емоційну обстановку уроку і впливати на неї; вміння за зовнішніми ознаками визначати емоційний стан учнів і керувати ним під час заняття; уміння за допомогою невербальних засобів спілкування адекватно виражати і передавати учням необхідні емоції, настрої. Цей компонент є дуже важливим в структурі емоційної культури вчителя музики. Холодний, статичний урок музичного мистецтва не викликає емоційного переживання, без якого неможливе повноцінне сприймання музики. Сам учитель має передавати стан захоплення мистецтвом. Учитель повинен використовувати арсенал засобів виразності: забарвлення голосу, його тембр, діапазон, мелодика, а також міміка, жести, рухи тіла, рук тощо. Використання вчителем засобів акторської виразності сприяє створенню сприятливої обстановки для кращого здійснення виховного задуму, викликає інтерес, глибокі співпереживання.

Великого значення виразному образу вчителя надавав А.С. Макаренко. Навчання молодих педагогів він не уявляв без озброєння їх спеціальними знаннями й навичками, без яких вихователь не може працювати, тому що у нього не поставлений голос, він не вміє розмовляти з дитиною і не знає, в яких випадках і як треба говорити. А.С. Макаренко зазначав: "Для мене в моїй практиці ... стали вирішальними такі "дрібниці": як стояти, як сидіти, як підвестися з стільця з–за стола, як підвищити голос, усміхнутися, як подивитись. Нас цього ніхто не навчав, а цього можна і треба навчати, і в цьому є і повинна бути велика майстерність" [6, с.215]. Не може бути гарним вихователь, який не володіє мімікою, який не може надати своєму обличчю необхідного вираження або стримати свій настрій. Вихователь повинен вміти організовувати, ходити, жартувати, бути веселим, сердитим. Вихователь повинен вести себе так, щоб кожний рух його виховував [6].

Таким чином, у даному випадку мова йде про можливість використання деяких елементів акторської техніки для набуття педагогічної майстерності. А.С. Макаренко був впевнений, що в майбутньому в педагогічних вузах обов'язково будуть викладатися мистецтво постановки голосу, мистецтво тону, погляду, повороту. Все це потрібно, і без цього не може бути гарного вихователя [6].

Музика, як урок прекрасного, повинен відрізнитися високою художністю, оскільки педагогічний процес сильно впливає на інтелект учнів, на їхні почуття та емоції. Тобто, в даному випадку можна говорити про естетику уроку музики, яка виражається в захопленості та емоційності вчителя, виразності, красі його мови, рухів, жестів, у всьому зовнішньому вигляді. Необхідно, щоб сам педагог переживав ті емоції, які прагне передати учням, сприймаючи красу оточуючого життя. Творчий процес учителя здійснюється в обстановці публічності, що потребує постійної творчої мобілізації, вміння володіти собою. Вчитель зобов'язаний мати парад на обличчі [6]. Управління творчим самопочуттям є необхідною умовою учительської діяльності. Учителю–музиканту доводиться багато разів виконувати один і той самий твір, і не дивлячись на це, необхідно зберегти зацікавленість і підйом, відчувати себе першовідкривачем раніше невідомої дітям музики.

Емоційно–почуттєвий компонент включає гуманні почуття, емпатію, як здатність особистості емоційно відгукуватись на переживання іншої людини; уміння викликати в собі емоційний настрій для проведення конкретного уроку, спроможність захоплюватись спільною діяльністю, уміння керувати емоціями; уміння переборювати внутрішнє роздратування, негативне ставлення до окремих учнів.

Оцінювальний, саморегулюючий компонент виражає здатність правильно оцінювати емоційну ситуацію й адекватно на неї реагувати, здатність контролювати власні емоції, емоційний стан; визначає готовність особистості до самовдосконалення, саморегуляції поведінки відповідно до норм гуманістичної моралі й професійної етики.

Формування емоційної культури майбутнього вчителя музики передбачає пошук і впровадження ефективних шляхів організації навчально–виховного процесу, які б забезпечили розвиток усіх компонентів емоційної культури.

Навчально–пізнавальна діяльність студентів має бути спрямована на усвідомлення ролі емоційної культури у професійній діяльності, виявлення й вивчення особливостей власної емоційної сфери, оволодіння теоретичними і емпіричними знаннями з основ емоційної культури, вміннями і навичками

емоційної регуляції діяльності, опанування методикою й технологією емоційного виховання й самовиховання.

Викладачі повинні постійно стимулювати студентів до вивчення основ емоційної культури, створювати сприятливу емоційну атмосферу, забезпечувати умови активної роботи щодо застосування набутих знань, умінь і навичок з основ емоційної культури в навчально-пізнавальній діяльності та під час педагогічної практики, розробляти індивідуальні моделі взаємодії зі студентами, моделювати ситуації сумісної діяльності учасників педагогічного процесу.

У процесі музично-педагогічної підготовки доцільно ввести спецкурс "Основи формування емоційної культури майбутніх учителів музики", широко запроваджувати на заняттях завдання творчого характеру, тренінги емоційних станів, вправи на розвиток емоційної виразності, техніки саморегуляції емоційних станів, способи зняття емоційної напруги, використовувати імпровізовані емоційні ситуації, дискусії, драматизації та імпровізації, ділові і рольові ігри, ігри для емоційного розвантаження, що дозволить майбутнім учителям музики усвідомити роль емоційного фактора у навчально-виховному процесі.

Використані джерела

1. Анненкова І.П. Формування емоційної культури майбутніх учителів у процесі вивчення педагогічних дисциплін: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / І.П. Анненкова; Південноукраїнський державний педагогічний університет (м. Одеса) імені К.Д. Ушинського. – Одеса, 2003. – 31 с.
2. Бачинин В.А. Духовная культура личности: философский очерк / В.А. Бачинин. – М.: Политиздат, 1986. – 111 с.
3. Выготский Л.С. Педагогическая психология / Под ред. В.В. Давыдова. – М.: Педагогика, 1991. – 480 с.
4. Крылова Н.Б. Формирование культуры будущего специалиста / Н.Б. Крылова. – М.: Высш. школа, 1990. – 142 с.
5. Лук А.Н. Эмоции и личность / А.Н. Лук. – М.: Знание, 1982. – 175 с.
6. Макаренко А.С. Твори.: в 7-ми тт. / А.С. Макаренко. – К.: Радянська школа, 1954. – Т.5. – 484 с.
7. Могилей І.В. Формування емоційної культури майбутніх учителів музики: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / І.В. Могилей; Харк. держ. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. – Х., 2000. – 18 с.
8. Поплужный В.Л. Эмоциональная культура школьников: метод. пособ. / В.Л. Поплужный. – Новгород: Изд-во ГПИ, 1993. – 43 с.
9. Толстых В. Воспитание чувств / В. Толстых. – М.: Искусство, 1968. – 256 с.

Doroshenko T.

FORMATION OF FUTURE MUSIC TEACHER'S EMOTIONAL CULTURE

In the article the significance of music teacher's emotional culture in the professional pedagogical activity is revealed, its essence, content and important characteristics are defined; the ways to provide effective teaching with the aim to form future teachers' emotional culture are described.

Key words: *emotional culture, Music Teacher, teaching.*

Стаття надійшла до редакції 02.02.2011 р.